

Галицький А.Е.,
аспірант кафедри економіки підприємства
та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Halytskyi Andzhei,
Postgraduate Student at the Department of Business Economics
and Human Resource Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Галицький А.Е. Інституційний базис екологізації розвитку аграрного сектора. Досліджуються актуальні питання екологізації розвитку аграрного сектора національної економіки. Екологізація розглядається як складник концепції сталого розвитку. Зроблено акцент на суттєвому впливі сучасних кліматичних змін як визначального фактора зовнішнього середовища стосовно аграрного розвитку. Розглядаються екологічні ризики для аграрного сектора економіки України. Як пріоритетний напрям покращання умов екологізації розвитку національного аграрного сектора пропонується інституціоналізація даного процесу. Обґрунтовується роль неформальних інституцій самовизначення та саморегулювання суб'єктів аграрного господарювання. Йдеться як про екологічну відповідальність, так і про екологічну свідомість. Обґрунтовується необхідність формування сприятливого інституційного середовища, ефективних інституційних умов та регламентованих інституційних рамок.

Ключові слова: екологізація, інституційний базис, розвиток, аграрний сектор, зміна клімату.

Галицький А.Э. Институциональный базис экологизации развития аграрного сектора. Исследуются актуальные вопросы экологизации развития аграрного сектора национальной экономики. Экологизация рассматривается как составляющая концепции устойчивого развития. Сделан акцент на существенном влиянии современных климатических изменений как определяющего фактора внешней среды относительно аграрного развития. Рассматриваются экологические риски для аграрного сектора экономики Украины. В качестве приоритетного направления улучшения условий экологизации развития национального аграрного сектора предлагается институционализация данного процесса. Обосновывается роль неформальных институтов самоопределения и саморегулирования субъектов аграрного хозяйствования. Речь идет как об экологической ответственности, так и об экологическое сознание. Обосновывается необходимость формирования благоприятной институциональной среды, эффективных институциональных условий и регламентированных институциональных рамок.

Ключевые слова: экологизация, институциональный базис, развитие, аграрный сектор, изменения климата.

Halytskyi Andzhei. Institutional basis of ecological development of the agrarian sector. Topical issues of ecologization of the national economy agricultural sector development are researched in the article. Ecologization is seen as a component of the sustainable development concept. There is a correlation in the triad of elements of sustainable (balanced economic, environmental, social) development. Interpretations of the category "ecologization" are submitted. The directions of ecologization of agrarian sector of economy of Ukraine are considered. Emphasis is placed on the significant impact of modern climate change as a determining factor of the external environment in terms of agrarian development. Environmental risks to the agrarian sector of the Ukrainian economy are considered. Institutionalization of this process is proposed as a priority direction for improving the conditions of ecologization the development of the national agrarian sector. The formal institutions of legislative and normative regulation, public administration, property rights, as well as entrepreneurship are noted as the institutional basis. The role of informal institutions of self-determination and self-regulation of agricultural entities is substantiated. Both environmental responsibility and environmental awareness are researched. The formed system of these elements will act as coercion. Established traditions, norms and rules of environmental behavior should be strengthened, and their violation should not be the norm and should cause public condemnation in the Ukrainian society. Altogether with the ecologization of agricultural production and the circulation of agricultural products, the greening of food consumption is considered. The necessity to create a favorable institutional environment, effective institutional conditions and a regulated institutional framework is substantiated. It is proposed to introduce a balanced institutional mechanism of partnership and joint realization of interests of actors of different institutional levels, social groups and individuals. The concept of environmental interests is emphasized. Interests differ in the hierarchy of values. The role of agrarian environmental policy on structural and functional principles is outlined.

Key words: ecologization, institutional basis, development, agrarian sector, climate change.

Постановка проблеми. В умовах нелінійної динаміки сучасного суспільного розвитку визначальною стає необхідність врахування різноманітних факторів зовнішнього впливу. У переліку таких факторів вирішальними як для суспільства в цілому, так і економіки зокрема стають екологічні фактори. Їхня роль і значимість посилюються у зв'язку із суттєвими змінами клімату останнього півстоліття. Подоланню негативів повинна сприяти парадигма / концепція сталого розвитку, першість у проголошенні та заходах щодо реалізації якої належать Організації Об'єднаних Націй, її конференціям і самітам, структурним підрозділам та експертам тощо. В останні десятиліття суттєвим став суспільний / громадський рух екологічного спрямування.

Разом із загальними питаннями вагомими є секторальні особливості сталого екологічно спрямованого розвитку. Характерною специфікою відзначається аграрний сектор економіки України, який за своєю сутністю двостороннього зв'язку безпосередньо пов'язаний із довкіллям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню змін клімату, екології, сталого розвитку, зокрема й стосовно аграрного сектора присвячені чисельні публікації. Зазначимо вагомий внесок українських учених, зокрема таких як О. Бородіна, Ю. Лопатинський, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Мельник, І. Прокіпа, В. Ткачук, В. Трегобчук, С. Харічков, М. Хвесик, О. Шубравська, О. Шпикуляк та багато ін.

Виділення невідомого раніше частин загальної проблеми. Нагальність проблематики, а також вагома роль аграрного сектора української економіки у загальному її розвитку зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розробка напрямів екологізації українського аграрного сектора на інституційних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальна проблема сучасного суспільного розвитку, на нашу думку, полягає у домінуванні цілей економічного зростання та фактичних економічних пріоритетів. При цьому така ситуація проявляється і на глобальному, на макро-, мезо-, і на мікроекономічному рівні. Тож докладання зусиль до дотримання сталості розвитку, тобто збалансування економічного, соціального та екологічного складника, стає визначальним завданням сьогодення.

Останні дослідження Світового економічного форуму та Бостонської консалтингової групи підтверджують вагомість наростання кліматичних змін [1]. Сутність проблеми полягає в тому, що зростання темпів економічного розвитку призводить до розбалансування кліматичної системи, зокрема збільшується кількість, частота та інтенсивність різноманітних катаклізмів. При цьому найчастіше можна почути як найбільшу загрозу – це зростання температури повітря. На наш погляд, зростання температури – це лише індикатор змін, які відбуваються у довкіллі.

Пояснення ж змінам можна зустріти різноманітні: від активності Сонця, дії вулканів і до значного антропогенного впливу людства. Саме останній фактор більшістю вчених визнається як вирішальний, пов'язаний із зміною світової економічної системи, структури виробництва та споживання, залученням значних обсягів ресурсів, зокрема і викопного палива, чим

зумовлено дві третини викидів. Як наслідок, вагомим стало екологічне навантаження, загальне забруднення довкілля, втрата біорізноманіття, погіршення якості ґрунтів і прісних вод тощо. Посилюються екологічні ризики, які слугують своєрідним тригерним механізмом подальших кліматичних змін.

Результати наукових досліджень [2] беззаперечно засвідчують, що відбувається наростання кліматичних ризиків, у тому числі і в Україні, до яких відносять:

- підвищення частоти й інтенсивності кліматичних аномалій і екстремальних явищ погоди;
- посухи, що генетично властиві клімату України, стають усе частішими та більш інтенсивними;
- внаслідок пом'якшення зим наростатимуть явища, пов'язані з льодовою кіркою: поєднання несприятливих умов осені (перезволоження ґрунту), зими (глибока відлига із подальшим утворенням льодової кірки) та сильної ранньовесняної посухи призводять до загибелі урожаю озимини та катастрофічно низького урожаю ранніх зернових (яра пшениця, ярий ячмінь, овес, зернобобові);
- подальше розповсюдження нових видів хвороб сільськогосподарських рослин, шкідників;
- можливе падіння рівня родючості ґрунтів;
- загострення проблем з водозабезпеченням південних та південно-східних регіонів України;
- підвищення рівня захворюваності і смертності населення внаслідок зміни температурного режиму, появи нових видів захворювань;
- підвищення рівня Чорного і Азовського морів;
- зменшення продуктивності лісів;
- незворотні зміни у екосистемах;
- поява «кліматичних» біженців;
- негативний вплив на стан продовольчої безпеки та ін. [2].

Натомість, відповідальність / плата за ймовірні негативні наслідки кліматичних змін переноситься на майбутні покоління. Людство фактично вже вичерпало запас ресурсів планети.

Проголошені ООН Цілі сталого розвитку до 2030 року та національні аналоги [3], різноманітні конференції та саміти, зокрема Конференція з питань сталого розвитку «Ріо+20» (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.), Саміт зі сталого розвитку (Нью-Йорк, 2015 р.), Мадридська конференція з клімату (грудень 2019 р.), Кіотський протокол (1997 р.) та його «наступник» – Паризька угода (2015 р.), а також багато інших заходів з активізації протидії кліматичним змінам мають сприяти впровадженню необхідних змін у всіх сферах життя суспільства.

Отже, актуальною стає проблематика саме сталого розвитку загалом, проте у складі його елементів на перший план виходять саме екологічні питання, зокрема щодо екологізації виробництва, екологізації споживання та екологізації суспільного розвитку у цілому. Водночас, наявні та яскраво виражені секторальні особливості досліджуваних проблем. Так, вагома роль відводиться аграрному сектору економіки України, який демонструє потужне економічне зростання, забезпечує вагому частку експортних надходжень, гарантує продовольчу безпеку та багато ін. Разом із тим, виступаючи потужним споживачем природних ресурсів, аграрний сектор спричиняє значну частку забруднюючого впливу на довкілля.

За оцінками експертів ООН, на сільське господарство припадає більше третини вуглекислого газу, який викидається в атмосферу [4], при цьому вагомим є вплив тваринництва. З іншого боку, зросли вимоги споживачів до якості та екологічної чистоти харчової продукції. Зазначене у переліку факторів необхідності екологізації розвитку аграрного сектора.

Щодо трактування змістовної сутності екологізації, то при спільності екологічної спрямованості характеристик, наявні відмінності у деталізації. Так, Л. Мельник визначає екологізацію як цілеспрямований процес перетворення економіки, орієнтований на зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг [5, с. 216].

Деталізуючи, В. Трегобчук уточнює, що екологізація базується на освоєні екологічних методів господарювання, забезпечує розширене відтворення природних і антропогенних ресурсів за рахунок формування стійких еколого-економічних систем, спрямованих на збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції через створення стійкого агроландшафту за використання екологічних методів господарювання на основі впровадження адаптивно-ландшафтних систем землеробства та ін. [6, с. 54].

Узагальнюючи різні теоретичні підходи до визначення екологізації, С. Харічков і В. Крутякова роблять висновок, що дана дефініція розглядається у двох аспектах: по-перше, як напрям і модель розвитку економіки, яка дозволяє усунути еколого-економічні протиріччя і забезпечити гармонійне поєднання середовища життєдіяльності людини і якості навколишнього середовища; по-друге, як система організаційних, технічних, технологічних та економічних заходів, що забезпечують підвищення ефективності використання природних ресурсів, зниження природоємності і екологоємності кінцевої продукції [7, с. 280–281]. Тож дотримуватимемося цього двоєдиного підходу.

С. Лобозинська та О. Назаркевич розглядають екологізацію агровиробництва як фактор формування продовольчої безпеки України [8]. На думку В. Ткачука, активізація забезпечення екологічної спрямованості аграрного виробництва вимагає диверсифікації шляхів щодо нарощування темпів виробництва екологічно чистої продукції, застосування екологобезпечних і енергозберігаючих технологій, широкого впровадження інноваційних розробок, здатних мінімізувати негативний вплив виробництва та переробки продукції на навколишнє середовище [9], з чим погоджуємося.

М. Багорка вважає, що екологізація має здійснюватися через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, які реалізуються як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях [10, с. 100], що забезпечує системний підхід.

З правових позицій Т. Оверковська зазначає, що екологізація сільськогосподарського виробництва повинна відбуватися в межах: 1) впровадження природоохоронних та екологічно виважених способів використання природних ресурсів для потреб аграрного виробництва; 2) обов'язкового дотримання та реалізації екологічних імперативів, визначених законодавством, та впровадження екологічних вимог у виробничо-господарську

діяльність аграрних товаровиробників на всіх стадіях, етапах і процесах виробництва того чи іншого виду сільськогосподарської продукції; 3) реалізації комплексу заходів, у тому числі правового характеру, щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь та ін. [11, с. 140]. Правовий підхід можна розглядати як основу інституціоналізації процесу екологізації розвитку аграрного сектора національної економіки.

Конкретні напрями екологізації сільського господарства, на думку А. Цибуляк, полягають у такому: по-перше, запровадження альтернативних методів обробки ґрунтів і вирощування органічної продукції; по-друге, впровадження ресурсозберігаючих, енергозберігаючих, маловідходних технологій у переробному комплексі, альтернативних систем землеробства з обмеженим використанням хімічних засобів підвищення врожайності та захисту рослин, розширене відтворення природної родючості ґрунтів тощо [12, с. 36]. Ці напрями доволі добре опрацьовані, проте достатньою мірою широкомасштабно не реалізовані на практиці.

Розроблювані та впроваджувані заходи повинні спрямовуватися на відновлення агроєкосистем на засадах екологоорієнтованої організації виробничих процесів у аграрному секторі національної економіки. У такий спосіб повинен досягатись баланс економічних інтересів і екологічної відповідальності. Така реалізація вимагає насправді вимагає вагомих інвестицій на засадах екологічних інновацій, покликаних зменшити екологічні ризики ведення сільського господарства. Також разом із екологізацією аграрного виробництва потрібно вести мову про екологізацію споживання продуктів харчування.

Екологізація повинна бути у числі пріоритетів аграрної політики. Підтримуємо позицію В. Євдокименка та інших [13], що підхід повинен базуватись переважно на структурно-функціональних засадах. Зокрема, зміна функцій державного регулювання повинна корелювати з відповідними структурними трансформаціями. Реалізація зазначеного передбачає розробку адекватної стратегії та заходів її практичної реалізації. Принаймні, екологізація повинна стати вагомим структурним елементом державних цільових програм, зокрема і розвитку аграрного сектора регіонів, і країни у цілому. Тож разом із продовольчою безпекою потрібно вести мову про продовольчо-екологічну безпеку національної економічної системи.

Також разом із регулюванням, повинен бути ефективний і дієвий механізм стимулювання екологізації аграрного розвитку, з одного боку, та еквівалентного покарання за порушення екологічних норм і правил, з іншого. Для цього повинна використовуватись система індикативних показників.

В умовах децентралізації управління, становлення і розвитку (об'єднаних) територіальних громад відбувається перерозподіл функцій, повноважень і відповідальності за ієрархією регулювання.

У сукупності законодавчо-нормативне регулювання, а також система державного управління та інституція власності становлять базис формальних інституцій екологізації аграрного розвитку. До першої групи відносимо Конституцію України, кодекси, закони, укази, постанови, регламенти і норми, як такі, що обов'язкові до виконання, з одного боку, та доктрини, плани, програми, з іншого боку, які виступа-

ють як завдання (а часом і як побажання). Також, на нашу думку, у сучасних умовах до базисних інституцій можна віднести інституцію підприємництва.

При цьому разом із формальними, суттєво зростає роль неформальних інституцій. Погоджуємося з Ю. Лопатинським, який до неформальних інституцій відносить селянські традиції, звичаї, моральні установки, стереотипи, психологічні особливості поведінки селян та ін. Особливе місце займає інституція довіри, на якій базуються економічні відносини. Сюди автор також відносить відносини, які формують тіньову економіку [14, с. 10].

Тож потрібно вести мову про формування як екологічної відповідальності, так і екологічної свідомості. Зрозуміло, що тіньові відносини далекі від екологічної свідомості та відповідальності. Зазначене вимагає формування в Україні відповідного екологічно спрямованого інституційного середовища.

За трактуванням Ю. Лопатинського, поняття інституцій пов'язане, насамперед, із нормами зовнішніми, при цьому норма фактично діє як примус; водночас якщо формальні інституції загалом підпорядковуються правовим нормам, то неформальні інституції визначаються нормами умовними [14, с. 10]. У цьому переліку зазначимо екологічне сприйняття економічного дійства, екологічну свідомість, екологічну відповідальність, сформована система яких діятиме як примус. Система, сформована більшістю економічних одиниць, діятиме як примус для меншості. Отже, якщо усталені традиції, норми та правила екологічної поведінки укріпляться в українському соціумі, то їхнє порушення стане не нормою та викликатиме суспільний осуд.

Упровадження сприятливого інституційного середовища, ефективних інституційних умов та регламентованих інституційних рамок може розглядатись як стратегічне завдання екологізації аграрного розвитку національної економіки. При цьому крім згаданої раніше екологізації виробництва вагомим фактором екологізації споживання.

Екологізація споживання передбачає належне сприйняття індивідуальними, груповими та інституційними споживачами важливості усвідомленого вибору у сфері продуктів харчування з урахуванням харчової цінності та складу, їхнього впливу на довкілля (у процесі виробництва, пакування, транспортування, зберігання, обігу), географії їх походження, умов утилізації тощо.

Зауважимо, що у тріаді елементів сталого (збалансованого економічного, екологічного, соціального) розвитку відзначається їх тісний взаємозв'язок. Так, низький рівень доходів суб'єктів економіки зумовлює незадовільний стан соціального забезпечення та соціальних умов і, водночас, відсуває на задній план екологічні питання. І навпаки. Адже інтереси ґрунтуються на потребах. Звісно, інтереси відрізняються у ієрархії цінностей.

На перший план має виступати збалансований інституційний механізм партнерства та спільної реалізації інтересів: політичних, економічних, екологічних, соціальних; глобальних чи національних; суспільних або громадських; колективних, групових, індивідуальних чи особистих тощо. Наголошуємо на важливості екологічних інтересів у сучасних умовах глобального суспільного розвитку, які не можна розглядати як другорядні за ступенем важливості. Екологічні інтереси повинні охоплювати як перспективні, так і поточні інтереси, адже у людства практично не залишилося часу для «відсування» вирішення екологічних питань «на завтра». Звісно, різноманітність інтересів формує суперечливість їх взаємодії. Тож повинні бути сформовані інституційні умови узгодження інтересів різних інституцій, соціальних груп, верств, індивідів.

Для рівня сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності, господарювання, організаційно-правових форм, розмірів важливим є самовизначення їхньої місії, візії, ролі на засадах саморегулювання (домінантних переконань, установок, принципів і, як результат, – дій / бездіяльності із відповідним прогнозуванням наслідків). Тож вагомим належить суб'єктивним факторам і суб'єктивному сприйняттю цінностей у їхній суб'єктивній ієрархії та взаємодії, що вимагає створення умов для їх збалансування.

Висновки дослідження. Проголошені пріоритети економічного зростання зумовили надмірну експлуатацію та розбалансування екосистем. Явище набуло глобального масштабу та слугувало вагомим фактором планетарних змін клімату. На подолання негативної ролі майбутніх кліматичних змін спрямована концепція сталого розвитку, у змістовно-структурному наповненні якої на перший план виходить питання екологізації суспільного розвитку. При цьому необхідно виокремлювати секторальні особливості цих змін, серед яких вагомим відіграє аграрний сектор, безпосередньо сполучений із довкіллям. Разом із екологізацією аграрного виробництва й обігу сільськогосподарської продукції йдеться про екологізацію споживання продуктів харчування.

У числі пріоритетних напрямів покращання умов екологізації розвитку національного аграрного сектора пропонується інституціоналізація даного процесу. Формальні інституції законодавчо-нормативного регулювання, державного управління, власності, а також підприємництва виступають як інституційний базис. Вагомою є роль неформальних інституцій самовизначення та саморегулювання суб'єктів аграрного господарювання, розвиток яких сприятиме екологічній відповідальності та екологічній свідомості. Пропонується запровадження збалансованого інституційного механізму партнерства та спільної реалізації інтересів дійових осіб різних інституційних рівнів. Як наслідок, необхідним є формування сприятливого інституційного середовища, ефективних інституційних умов і регламентованих інституційних рамок.

Список використаних джерел:

1. The Net-Zero Challenge: Global Climate Action at a Crossroads. Briefing Paper. *World Economic Forum in collaboration with Boston Consulting Group*. December 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Net_Zero_Challenge_Part1.pdf (дата звернення: 20.12.2019).
2. Кліматична угода: наввипередки з природою. *Українформ*. Квітень 2016. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2008862-klimaticna-ugoda-navviperedki-z-prirodou.html> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Цілі сталого розвитку 2016-2030. *United Nations in Ukraine*. 2015. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 20.12.2019).

4. ООН: активний розвиток сільського господарства прискорює зміни клімату. *Eco Technology*. Серпень 2019. URL: <https://ecotech.news/ecology/330-oon-aktivnij-rozvitok-sil'skogo-gospodarstva-priskoryue-zmini-klimatu.html> (дата звернення: 20.12.2019).
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.
6. Трегобчук В.М. Ландшафтно-екологічне районування території України. *Вісник аграрної науки*. 1999. № 5. С. 50–56.
7. Крутякова В.І., Харічков С.К. Екологізація як складова стратегії переходу України до сталого розвитку. *Цілі збалансованого розвитку для України* : матеріали Міжнародної конференції, м. Київ, 18-19 червня 2013 р. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2013. С. 280–286. URL: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/07/KrutyakovaKharichkov_red.doc (дата звернення: 20.12.2019).
8. Лобозинська С.М., Назаркевич О.Б. Стимулювання екологізації агровиробництва задля формування продовольчої безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 3(31). С. 53–59. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No3/53.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).
9. Ткачук В.І. Екологізація виробництва як пріоритет процесу диверсифікації аграрних підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2899> (дата звернення: 20.12.2019).
10. Багорка М.О. Екологізація аграрних підприємств – основний складник концепції сталого розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 26-1. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/21.pdf (дата звернення: 20.12.2019).
11. Оверковська Т. Правові засади екологізації сільськогосподарського виробництва. *Аграрне право*. 2018. № 6. С. 136–141. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/24.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).
12. Цибуляк А.Г. Екологізація сільського господарства в умовах глобалізації. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 34–38. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/9_2016/8.pdf
13. Євдокименко В., Лопатинський Ю., Шкабара Т. Структурно-функціональні складові регіональної аграрної політики. *Регіональна економіка*. 2005. № 2. С. 160–166.
14. Лопатинський Ю.М. Базис інституційної трансформації аграрного сектора. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2013. Т. 18. Вип. 2/1. С. 8–11. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_2_1/02.pdf (дата звернення: 20.12.2019).

References:

1. The Net-Zero Challenge: Global Climate Action at a Crossroads (2019). Briefing Paper. *World Economic Forum in collaboration with Boston Consulting Group*. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Net_Zero_Challenge_Part1.pdf (accessed 20 December 2019). (in English)
2. Klimatychna ughoda: navvyperedky z pryroduju [Climate agreement: Contrary to nature] (2016). *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2008862-klimatichna-ugoda-navviperedki-z-prirodou.html> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
3. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable development goals 2016-2030] (2015). *United Nations in Ukraine*. Available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititstva/tsili-staloho-rozvytku> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
4. ООН: aktyvnyj rozvytok sil'skogo gospodarstva pryskorjuje zminy klimatu [UN: active agricultural development accelerates climate change] (2019). *Eco Technology*. Available at: <https://ecotech.news/ecology/330-oon-aktivnij-rozvitok-sil'skogo-gospodarstva-priskoryue-zmini-klimatu.html> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
5. Melnyk L.H. (2006). *Ekologichna ekonomika* [Ecological economy]. Sumy: University Book. (in Ukrainian)
6. Trehobchuk V.M. (1999). Landshaftno-ekologichne raionuvannia terytorii Ukrainy [Landscape-ecological zoning of the territory of Ukraine]. *Bulletin of agrarian science*, no 5, pp. 50–56. (in Ukrainian)
7. Krutiakova V.I., Kharichkov S.K. (2013). Ekolohizatsiia yak skladova stratehii perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [Greening as a component of Ukraine's transition to sustainable development]. Proceedings of the *Tsili zbalansovanoho rozvytku dlia Ukrainy (Kyiv, June 18-19, 2013)*. Kyiv: Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii, pp. 280–286. Available at: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/07/KrutyakovaKharichkov_red.doc (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
8. Lobozyńska S.M., Nazarkevych O.B. (2017). Stymulivannia ekolohizatsii ahrovyrobnytstva zadlia formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Promoting the greening of agricultural production for the sake of shaping Ukraine's food security]. *Economy: the realities of time*, no 3(31), pp. 53-59. Available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No3/53.pdf> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
9. Tkachuk V.I. (2014). Ekolohizatsiia vyrobnytstva yak priorytet protsesu dyversyfikatsii ahrarykh pidpryemstv [Greening production as a priority of the diversification process of agricultural enterprises]. *An efficient economy*, no 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2899> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
10. Bahorka M.O. (2018). Ekolohizatsiia ahrarykh pidpryemstv – osnovnyi skladnyk kontseptsii staloho rozvytku [Greening of agricultural enterprises is the main component of the concept of sustainable development]. *Black Sea Economic Studies*. Issue 26-1. Available at: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/21.pdf (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
11. Overkovska T. (2018). Pravovi zasady ekolohizatsii sil'skohospodarskoho vyrobnytstva [Legal principles of greening of agricultural production]. *Agrarian law*, no 6, pp. 136–141. Available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/24.pdf> (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
12. Tsybuliak A.H. (2016). Ekolohizatsiia sil'skoho gospodarstva v umovakh hlobalizatsii [Greening of agriculture in the conditions of globalization]. *Agro-world*, no 9, pp. 34-38. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/9_2016/8.pdf (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)
13. Ievdokymenko V., Lopatynskiy Y., Shkabara T. (2005). Strukturno-funktsionalni skladovi rehionalnoi ahrarynoi polityky [Structural and functional components of regional agrarian policy]. *Regional economy*, no 2, pp. 160-166. (in Ukrainian)
14. Lopatynskiy Y.M. (2013). Bazys instytutsiinoi transformatsii ahrarynoho sektora [The basis of institutional transformation of the agricultural sector]. *Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics*, vol. 18, issue 2/1, pp. 8–11. Available at: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_2_1/02.pdf (accessed 20 December 2019). (in Ukrainian)